

Filosofie výchovy mezi vědami (a intence celku) II

Autor: Zbyněk Zicha

Abstract

Philosophy of Education between Sciences (and Intention of the Whole) II. (Article) – The article deals with a problem of relationship between the philosophy of education and science in general terms. Author attempts to reflect the situation of Czech philosophy of education and explain it by the inquiry into philosophical problems of questioning, openness, relationship and whole. The key theme is that an idea of wholeness might play a very important role in understanding of relation between the philosophy of education and sciences.

Keywords: philosophy of education, Czech philosophy of education, science, openness, relation, whole, M. Heidegger

Klíčová slova: filosofie výchovy, česká filosofie výchovy, věda, otevřenost, vztah, celek, M. Heidegger

(pokračování z č. 2/VI/2009)

4 Otevřená vzájemnost filosofie a věd

V následující části se budeme zabývat možností vzájemného otevírání filosofie (výchovy) a věd.

4.1 Otevřená filosofie?

Chceme-li nalézat otázky v té podobě, ve které se nalézají v našem myšlení, a nechceme-li je tvořit předem k obrazu našich odpovědí, musíme se přibližovat k mezi, jež uzavírá *kruh věrného uvažování*, a snažit se pohybovat na jeho periferii, či dokonce nechat se excentricky vynést za ni. Skutečně excentrické pro filosofii je otevřít sebe samu vědám a nechávat vědy promlouvat do její vlastní povahy.

4.2 Otevřenost tázání, vztah a celek (vztahu)

Navázání vztahu k tomu, na čem nám záleží, se neobejde bez pochybování. Neustálá přítomnost *otevřeného pochybování* o povaze toho na čem nám záleží a o charakteru samotného vztahování, se nám jeví tak nutná a přirozená jako sama *existence* našeho *vztahu* k tomu, oč máme niterný zájem.

Otevřené tázání, jež se *týká vztahu jako celku*, umožňuje zakládat vztah, jehož počátky jsou ve znamení prohlubující se *úcty* a *otevřejícího úžasu*.¹ Pokud je vztah opravdový, podrží

---

¹ Prohlubující se úcta a úžas zde odkazují na bytostně dynamický charakter odhalování.

si své počátky (otevřenost úcty a úžasu), ponese je dále, bude schopný se k nim vracet a dále sám sebe rozvíjet v dimenzi *eusebeia*.²

4.3 Autentický vztah v celku vztahu

Otevřené tázání týkající se celku rozvíjí autentický rozměr vztahu. Autentický rozměr se rozvíjí tehdy, když si účastníci (celku) mohou *vzájemně prozrazovat* svoji povahu (fysis) ve světle otevřeného tázání (s ohledem na celek), protože intimita a svéráznost jejich povahy bude ostatními „účastníky celku“ akceptována v té míře, v jaké se vydávají celku. Ovšem nezapomínejme, že *prozrazování* zde netkví v obsahu prozrazení (přiznání „ve vysloveném“), ale v ochotě svědčit pro jiné.

Otevřeně se tázat jest totéž co nechávat do sebe promlouvat proměňující řeč toho, který k nám mluví slovem, ve kterém riskuje sám sebe; kdyby ovšem tato řeč nebyla bytostná, nemohla by proměňovat.³

4.4 Svědectví a vzájemnost v celku vztahu

Hodnota prozrazujícího svědectví nespočívá v míře užitečnosti pro zúčastněné, ale v objevení pramene, jenž toto svědectví umožňuje, ve vyjevení zdroje společného spolubytí, ve zviditelnění té skutečnosti, že je vůbec možné nějakým záhadným způsobem sdílet intenci celku.

Vzájemnost, jež činí vztah původním, je založena na tázání. Tázání není mechanickým či systematicky kritickým pochybováním, ale *sdílením společné otázky*, kvůli které činitelé vztahu vystupují ze svých vlastních pozic a vydávají se všanc tázání.

4.5 Pochybování a tázání

Pochybování může vztah narušit, tázání však nikoliv, neboť v tázání ti, kteří se na vztahu podílejí, bytostně sdílejí to, co je zakládá, co zakládá jejich „společenství“ (jejich společnou jednotu, jejich „celek“). Tím, co má onu zakládající moc a co tvoří *religio* původního vztahu, je *radikální otevřenost*, kterou není možno vymodelovat (zformovat), ale jež se rodí takřka *zázračně* otřesením či obratem.

5 Myšlení filosofie a myšlení věd

Na stopě *počátků* „vztahu“ a zároveň ve *vztahu k počátkům* „vztahu“ je především myšlení, které skutečně myslí, tedy takové myšlení, jež (alespoň implicitně) pretenduje na to,

---

² Podle Zdeňka Kratochvíla (1995: 65) řecké „eusebeia“ přeložitelné jako „náboženství“ je utvořeno od kmene „seb“ s možnými významy „úcta“ – „úžas“ – „vztah“. Podkapitola *Schopnost úcty, vztahu, úžasu* dostupná též na URL: <http://www.fp.vslib.cz/kfl/materialy/FVI/Html/03_text_15_03.htm>.

³ Zde připomeňme pojem *parrhesia*, kterému se v jedné ze svých posledních přednášek (v r. 1983) věnoval Michel Foucault (1985). Řecké *parrhesia* je možné překládat jako *upřímnou* (svobodou) *řeč* (free speech, franc-parler, Freimütigkeit). Mluvit ve smyslu *parrhesia* znamená nic si „pro sebe nenechávat“, říkat vše, mluvit ve shodě se sebou.

Protikladem otevřeného tázání je účelové zpochybňování, jež je vedené vůči jedné části celku určitým „činitelem“, který sám sebe nezahrnuje do otázky a který se odmítá vložit do rizika společného tázání – jeho otázka pak není pro něj rizikem a netýká se celku.

aby bylo *zajedno s bytím* (Parmenidés).⁴ Ve stati *Ontologie výchovy*, ve které je ontologie (výchovy) „chápána jako myšlení bytí a výchova jako určení životu“, se Jiří Michálek (1995: 3–4) obrací k Heideggerovým přednáškám *Was Heißt Denken*, aby zdůraznil pro filosofii výchovy významný rozdíl mezi „počítajícím myšlením“ a „zamýšlejícím se přemýšlením“. Jedním z podstatných úkolů filosofie výchovy pak může být pečovat o to, aby se z výchovy nevytratilo skutečné myšlení – *zamýšlející se přemýšlení*.

5.1 „Die Wissenschaft denkt nicht.“

Když byl Heidegger (2000: 705) požádán, aby vysvětlil svoji větu „Die Wissenschaft denkt nicht“, odpověděl jednoduše tak, že se věda nepohybuje v dimenzi filosofie, že ale je, aniž by to věděla, na této dimenzi závislá. A později dodal, že věta „Věda nemyslí“ není výtka, ale konstatováním o *vnitřní struktuře* vědy, která patří k její bytnosti (Wesen).⁵

Ponechme stranou mnohost interpretací Heideggerovy věty „Die Wissenschaft denkt nicht“, jež jsou často více nereflektovanými *projekcemi* osobního vztahu interpretujícího k Heideggerovi než poctivým hledáním interpretačních možností a jež počínají nařčením Heideggera z mysticismu a německého iracionalismu a končí absolutní adorací heideggerovské filosofie. Jedna věc se však zdá být zřejmou: existence předělu, *rozepře*⁶ mezi filosofií a vědou (vědami).

Ačkoli z předchozí Heideggerovy citace můžeme nabýt pocitu, že Heidegger svojí větou jen konstatuje určitý fakt, neměli bychom tomu zkreslujícímu dojmu podléhat, a tudíž bychom se neměli nechat zlákat k interpretaci zabydlené v jednom z možných obsahů oné věty. Věta „Die Wissenschaft denkt nicht“ je dle našeho názoru především gestem, jakýmsi pokynem (r Wink), jenž nás má učit správně *rozlišovat*.

Jde o rozlišení mezi „počítajícím myšlením“ a „zamýšlejícím se přemýšlením“⁷ a zároveň také mezi členy ontologické diference, mezi jsoucnem a bytím. Samo rozlišení se však odehrává díky *mezi(zwischen)-prostoru*, který je pro nás klíčový a který si musíme podržet, abychom dokázali „vztahu“ mezi „počítajícím myšlením“ a „zamýšlejícím se

⁴ TO GAR AUTO NOEIN ESTIN TE KAI EINAI. „Vždyť myslet a být je totéž.“

Var. překladu: „Neboť myšlení a bytí je totéž.“ Výkladový překlad: „Neboť totéž je, že něco může být myšleno, i to, že je.“ (Nebo: že může být.) – (Parmenidés, úryvek z B3, překladová verze Zdeňka Kratochvíla.) Překlad Parmenidových zlomků (z dílny Z. Kratochvíla sledujícího půdorys překladu Karla Svobody a Martina Pokorného) je dostupný ve formě (doc/pdf) na URL: <<http://www.fysis.cz/presokratici/parmenides.htm>>. [Cit. 2008-12-10].

⁵ „Die Wissenschaft bewegt sich nicht in der Dimension der Philosophie. Sie ist aber, ohne daß sie es weiß, auf diese Dimension angewiesen. (...) Der Satz: die Wissenschaft denkt nicht, ist kein Vorwurf, sondern ist nur eine Feststellung in der inneren Struktur der Wissenschaft zu ihren Wesen gehört.“ (Heidegger 2000: 705)

⁶ „Na rozdíl od pře (litige) by rozepře (différend) byla příkladem konfliktu mezi (přinejmenším) dvěma stranami, který by nemohl být rozřešen spravedlivě, protože chybí pravidlo souzení aplikovatelné na obě argumentace.“ (Lyotard 1998: 19)

⁷ Řeč je o podstatném myšlení, které Heidegger pojmenovává jako Bessinnung, což také „znamená uvolnit se a nechat se vést (Gelassenheit) k tomu, co je hodno otázky“ (Heidegger 2004: 58). Ladislav Benyovszky připomíná, že „Besinnung je postoj (Haltung) ve smyslu ‚být otevřen vůči všemu tomu, co se nás týká‘ (angehen)“ a že jde o „specifický myslitelský postoj, který (Heidegger) často nazývá Besinnung (budu jen tlumočit: Bezprostřední vstup do smyslu), či seinsgeschichtliche Besinnung, a který stojí takřkajíc ‚v opozici‘ k postoji Betrachtung (pojednání, traktování), či historische Betrachtung. Besinnung proti Betrachtung, seinsgeschichtliche Besinnung proti historische Betrachtung, Geschichtliche proti Historische, a dokonce Denken proti Philosophie – tak je to míněno!“ (Benyovszky 1999)

přemýšlením“ (popř. mezi jsoucnem a bytím) *porozumět tázáním* týkajícím se *celku* jejich vzájemného *vztahu*.

J.-M. Salanskis (1995) upozorňuje, že „Heideggerova věta je smysluplná v rámci heideggerovského diskursu především ontologicky“. A dodává: „Na první pohled je smysl věty takový, že věda nemyslí, protože není fundamentální ontologií.“ (Salanskis 1995) Zde je vymezený rámec, ve kterém věta nabývá své plné platnosti, rámec, jehož alfou a omegou je tázání po bytí, jež se diametrálně liší od každého jiného tázání.

Pro člověka myslet znamená vstupovat do vztahu s bytím. Hledat vztah k bytí znamená *tázat se společně* s bytím po povaze *celku vzájemného vztahu* a také společně odpovídat. Odpovídání se samozřejmě nemůže dít v řádu *faktických odpovědí*,⁸ ale v hledání společné otázky, jež je neustálou výzvou k překračování vlastních hranic a zároveň výzvou k realizaci chórismu,⁹ který umožňuje rozvinout otevřenost (spáru), ve které jsou předmětné a nepředmětné síly v rovnováze.

Autentické pobývání v otázce je excentrické, neboť je vždy riskantním vystoupením, je realizací meze (chórismu), která udržuje otevřený prostor tázání, jenž není zachován a svazován tíhou faktických odpovědí. Je-li tento prostor (toto mezi/zwischen) zachovávan, zůstává rozlišení členů ontologické difference také zachováno. Můžeme se domnívat, že v tomto rozlišení (jež je podržením otázky po celku vztahu jsoucna a bytí) je možné realizovat plnost celku v jediném detailu, v jediné části celku, která tím, že se vyjevuje ve svém vlastním světle (ve svých mezích), zjevuje též to, co ji umožňuje se jevit – světlo celku.

5.2 Die Wissenschaft denkt mich

Uvažuje-li vědec vědecky, tedy je-li poslušen pravidel vědy, a je-li dokonce zároveň schopný reflektovat tuto mez, jež jej určuje a jež dává jeho myšlení tvar, může parafrázovat Heideggerovu větu a říci si „Die Wissenschaft denkt **mich**“.¹⁰ Vědec, stejně jako předměty vědy jsou v jistém smyslu vědou myšleny; věda člověku určuje charakter světa a sám je jí tedy myšlen a obmyšlen: Člověk je vydán jejímu myšlení.

Lehkovážná parafráze „Die Wissenschaft denkt mich“ si však podržuje také svoji druhou tvář. Je-li dobře pochopena, může na svém dně udržovat naději, protože v pochopení této věty se vykresluje oblast, do které věda nemůže vstoupit, a ukazuje se mez, za kterou

⁸ Heidegger říká, že „otázky jsou cesty k odpovědi. V případě, že by tato odpověď byla jednou dána, musela by spočívat v proměně myšlení, nikoli ve výpovědi o nějakém věcném obsahu.“ Zároveň tušíme, že „úkolem myšlení“ by mělo být vždy „vydat dosavadní myšlení všanc určení věci myšlení“ (Heidegger 1993: 54).

⁹ „Chórismos je oddělení, rozlišení samo o sobě, oddělení absolutní, samo pro sebe. V něm není obsaženo žádné tajemství dalšího zemědilu kdesi za oddělujícím oceánem, nýbrž jeho tajemství je nutno vyčíst z něho samého, najít je čistě v něm samém.“ (Patočka 2007: 54)

Stručně a přehledně shrnuje Dalibor Hejna (2004: 18), když říká, že pro Jana Patočku je chórismos „výzvou k překročení vši předmětnosti a věcnosti, je ‚ryzím apelem existence‘, je silou odpředmětňování a odrealizování, a přitom zároveň původem a pramenem všeho lidského zpředmětňování“.

¹⁰ Příkladem může být název rozhlasového pořadu *Welt im Kopf – Es denkt mich. Denkt es mich?* (*Die Hirnforschung, das Ich und das Schöpferische*), který ilustruje problém determinace člověka a jeho myšlení, se kterým se současná věda potýká. Dobře viditelný může být tento problém v optice psychologického konstruktivismu, kritické psychologie či analytické kritiky.

Viz URL: <http://www.themen-tv.de/de_G4/135-Welt-im-Kopf-Es-denkt-mich-Denkt-es-mich-Die-Hirnforschung-das-Ich-und-das-Schoepferische-Ser.htm>

nedosahuje předmětné myšlení. V uznání skutečnosti, že člověk je (ve své fakticitě) spíše myšlen vnějškem, se otevírá prostor pro nepředmětné pojetí člověka.¹¹

5.3 Filosofie ve vědě a věda ve filosofii

Podíváme-li se ještě jednou na Heideggerovu větu „Věda nemyslí“ jako na gesto naznačující nutnost správného rozlišování mezi „myšlením tázání“ a „myšlením odpovědi“, nikoli tedy jako na větu konstatující existenci nepřeklenutelného zlomu mezi filosofií a vědou, můžeme chápat tuto větu i jako výzvu, aby věda, jež je stále součástí jednoho původního toku myšlení, nezapomínala na to, že v ní (nikoli k ní) filosofie stále promlouvá, neboť souvisí s vnitřní povahou původního řeckého pohybu myšlení.

Fakt, že je filosofie poměřována speciálními vědami podle měřítek, která vědy užívají samy na sebe, a že je nahlížena tedy jako „svého druhu specializovaná věda“, zastírá skutečnost, že filosofické myšlení (pojmané nikoli jako nástroj filosofie, ale jako myšlení samo) je podstatou skutečného poznávání – nikoli ovšem ve smyslu definitivní pravdy (či její legitimizace), ale ve významu smysluplného poznávání, které bez skutečného vztahu není možné.

Filosofie, ve svém plném znění, není jen ztělesněním tázajícího se myšlení, ale také tenduje k tomu být vědou, a to zřejmě se vším, co k vědě patří. Pocházejí-li vědy z filosofie, rozvíjejí především geny, které jsou filosofii vlastní. Filosofie, která by nenechala v sobě promlouvat vědu, by nemohla existovat v té podobě, v jaké ji známe.

6 Vztah filosofie výchovy k vědám

Když se Jan Patočka (1996: 372) táže na to, „v čem spočívá užitek filosofie pro výchovu a pedagogiku“, nalézá, že filosofie díky své schopnosti „pochopit celek skutečnosti“, „ovládnout celkově sebe a svět“ a díky schopnosti „uvažovat a zachycovat to, co celku života dominuje, co mu dává smysl“ je pro pedagogiku, jež „má vždycky za předpoklad určitou ideu smyslu života“, nepostradatelná, neboť je plně kompetentní „o všech takových ideách uvažovat“.

Filosofie je mocná především tím, že dokáže myslet celek takovým způsobem, že jej zprostředkuje těm, kteří jej nejsou s to sami myslet; filosofie tedy dokáže záhadně přenášet na jiné *jemnost* onoho *naladění na celek*, jež tak zásadně a důkladně proměňuje lidské životy.

Filosofie pečuje o zvláštní druh náhledu, ve kterém vládne *radikální otevřenost* spolu se *soustředěnou naladěností*. Tato *soustředěná naladěnost* se orientuje na to, co nelze prostě sevřít názorovým uchopením a co nelze jakkoli zajmout do předem připravených sítí, ale co se přesto *zřetelně* ohlašuje jako klíčové *tajemství* nesoucí ve svém nitru potenciál nečekaným způsobem promluvit člověku do života a iniciovat důsažné proměny v jeho rozumnění světu a v porozumnění jeho údělu.

Právě ona *soustředěná* a velice určitá *naladěnost* na to, co je zásadně *jiné*, je svérázným *rigorem* filosofie, díky kterému filosofie může ve svém maximu přivádět do světla

---

¹¹ V tomto kontextu by mohl být také srozumitelný myšlenkový proud kritické psychologie (např. Rom Harré).

samotný „skrytostný“ charakter tajemství.¹² Přestože vědy s tímto typem *soustředěné naladěnosti* samozřejmě zacházet nemohou, neměly by zcela ztrácet ze zřetele skutečnost, že je třeba počítat i s tím, co není *clare et distincte*, a uvědomovat si, že nemusí být na škodu učit se myslet i trochu nepředmětně, filosoficky. V takové případě se jim může dařit v jejich nitru s pokorou pečovat o žhavé ohnisko (myšlení), ve kterém nejsou jejich nástroje ještě jednoznačně ukovány a ve kterém stále ještě zůstává pod ochranou klenbou („surového“) „ještě neopracovaného“ myšlení zachováno inspirativní tušení něčeho záhadně podstatného.

Pokud si věda myslí, že se setkává pouze se svým předmětem a ničím jiným, tak může snadno celkově ubývat na smyslu, neboť spolu s hloubkou komplexnější perspektivy ztrácí i moment svobody a schopnost odpoutávat se od toho, co se zdá být fakticky dáno. V rámci svého vlastního zkoumání nemůže věda dostat samotnou možnost celku světa (intenci celku) „před oči“. A právě proto, že nelze tuto intenci vystihnout na úrovni jednotlivých věd, svoji nezastupitelnou roli tu musí hrát filosofie.

Na úrovni rozhodující otázky po intenci celku dochází k rozepři ve vzájemném rozumnění filosofie výchovy a výchovných věd; právě zde nastává předěl mezi speciálními vědami a filosofií, neboť vědy mohou předpokládat, že úkolem specializované filosofie (filosofie výchovy) je *filosoficky prozkoumávat tutéž oblast jsoucího*, zatímco však i filosofie výchovy má (nebo by mít alespoň měla) vždy jako první před očima právě celek.

Filosofie výchovy v prozkoumávání konkrétních problémů výchovných věd není zcela doma a nemůže beze zbytku plnit funkce, které od ní mohou požadovat. Filosofie výchovy nemůže prostým způsobem jednotit znalosti o výchově a vzdělávání a automaticky je zařazovat do širších souvislostí, protože ve své podstatě není nadřazenou, koordinující vědou. Stejně tak nemůže odpovídat na otázky vyvstávající z jednotlivých oblastí zkoumání, jež jsou jí vědami kladeny tak, jako by filosofie výchovy mohla ze své perspektivy přímo promlouvat do konkrétních sporů – což samozřejmě většinou nemůže. Filosofie výchovy také nemůže automaticky ani plnit funkci arbitra mezi jednotlivými názorovými proudy myšlení uvnitř výchovných věd nebo mezi nimi.¹³

Protože vědci na své otázky nedostávají odpovědi v mezích svých očekávání, pochybují často o smyslu filosofie nebo o odbornosti filosofů. Pokud nějaké odpovědi od filosofů získají, inklinují k tomu, aby si je přizpůsobili k obrazu svěmu, což znamená, že je efektivně začlení do struktury svých poznatků a s jejich pomocí upevní konzistenci svého poznání.

Zásadní úkol filosofie výchovy je spíše *vnášet* do výchovou zabývajících se věd *podněcující jinakost*, novou otevřenost, ve které vědy samy budou s to nalézat nové možnosti odkrývání zkoumaného okrsku jsoucího a objevovat nové způsoby intradisciplinární a interdisciplinární komunikace. Obecným úkolem filosofie výchovy vůči blízkým vědám pak může být právě pomáhat jednotlivým vědám nacházet novou otevřenost vůči předmětu zkoumání a vůči vědám spřízněným.

---

¹² Obrazně řečeno, právě díky schopnosti umět se konkrétně soustředit na nepředmětné (jaksi smysluplně sahát do tmy) dokáže filosofie svým způsobem *nasvěcovat samu tmou*.

¹³ Od filosofů výchovy se např. očekává, že se jednoznačně vysloví k určitým soupeřícím trendům nebo tendencím v oblasti výchovy – nebo že pomohou nalézt speciálním vědám odpověď na konkrétní otázky, kterými si vědci nejsou jisti.

Úkolem filosofie tedy není „podávat“ vědám řešení, ale umožnit jim smysluplně komunikovat s jejich netušenými možnostmi. K tomu má filosofie k dispozici právě „jako nástroj“ *tázání po celku* – a může to být jak celek veškerenstva, tak celek určité vzájemnosti či společné intence tušené za horizonty. Filosofie dokáže vnášet do věd tušení celku, pomáhat jim, aby se učily „počítat“ se *skrytým* a s *intencí k celku* jako s něčím přirozeným. Ačkoli věda – na rozdíl od filosofie – nemůže tuto intenci přímo myslet, přesto se může snažit schraňovat ve svém nitru „tušení“, které je na tuto intenci naladěno.

Podstatné je, že *tušení celku* není možné bez jasného *rozlišení (chórismu)*,¹⁴ ve kterém se rýsuje zásadní mez mezi sférou toho, oč se vědy zajímají, a sférou samotné otevřenosti, jež je sice vědami a filosofií společně neobyvatelná, ale ve které z prázdna promlouvá příslib nečekaného a neočekávatelného smyslu, který se ohlašuje v dynamice odhalování světa.

Bez porozumění předchůdné intenci celku chápané jako podmínky otevírající prostor smyslu, ve kterém je teprve možné poznávání, dochází k významnému hodnotovému *převrácení*, jež hluboce zasahuje do oblastí věd, výchovy a vzdělávání. V tomto převrácení získávají přednost významy před smyslem a jednotlivé znalosti před skutečným poznáním: možnost smyslu se pak vytrácí a zůstává jen zploštěné, nekontrolovatelné znalostní bujení zbavené celého jednoho rozměru, který rozvíjí hloubku smyslu. Takto zkrácené uvažování je mimo jiné zbaveno i přirozeného etického rozměru.¹⁵ Zde již neplatí, co říkal k platónské péči o duši Jan Patočka (1999: 77), a totiž že „poznáváme, protože pečujeme o duši“ – a nikoli obráceně.¹⁶

K *hlubokému* poznání nemůžeme totiž dojít pouhým seznamováním se s realitou, ale musíme absolvovat skok, obrat, ve kterém se nám nově otevře překvapující horizont celku naší situace. Poznání, jež si člověka nově podmaňuje, nemá charakter konkrétní znalosti či faktické obeznamenosti, ale je bohatstvím zcela jiného druhu.¹⁷

Ke skutečnému poznání, které zakládá možnost výchovy v silném smyslu, nemůžeme dojít jen získáváním a pořádáním nových informací, ale musíme se sami vystavit platónskému záblesku jiného světa, který nám ukáže celek naší vlastní situace ve zcela nečekaném nasvícení. Až v obratu, ve kterém vítězí *odvaha* a *náhled*¹⁸ (nad nevšimavou opatrností a formální znalostí), se může člověk chopit svého osudu, tedy stávat se člověkem a otevírat se tomu naléhavě *dynamickému v neznámém*, jež jedním tahem člověka přemáhá, stejně jako jej nechává zvítězit.

¹⁴ Chórismos zde ochraňuje samotnou možnost náhledu, totiž Patočkovu nejvyšší negativní ideu, jež je právě tím prolomením celku do myšlení člověka, které společně zakládá filosofii a vědu. Vždyť také Patočka říká, že „vezmeme-li tedy metafyzicky ideu jako zkratku chórismu a ten jako symbol svobody, pak možno říci, že filosofie pojetím ideje stojí a padá a že nikdo nepochopí filosofii, komu není přístupná ideu“ (Patočka 2007: 55).

¹⁵ Pokud je řeč o etice v souvislosti s vědami, zdá se být etika jakýmsi přívěškem – chomoutem, který je třeba nasazovat vědám, aby nakonec nedocházelo k faktickým neštěstím – a už vůbec není etika půdou, ze kterého by věda čerpala svoji původní orientaci.

¹⁶ V kontextu interpretace platónské péče o duši říká Patočka, že (...) „nepečujeme o duši, abychom pronikli k posledním důvodům a nahlédli první příčiny, jak je tomu u Démokrita, nýbrž poznáváme, protože pečujeme o duši“ (Patočka 1999: 77).

¹⁷ Radim Palouš (1991) namísto klasického explikativního rozkladu slova filosofie jako lásky k moudrosti mluví o filosofii též jako o moudrosti pramenící z lásky; tento významový obrat s prohloubením původního smyslu velmi jasně ilustruje přednost celkového porozumění před pouhou seznámeností.

¹⁸ „Odvaha a náhled“ zde ve významu, který jim přikládal Jan Patočka.

Právě proto, že si je filosofie výchovy bytostně vědoma *přednosti jedinečného smyslu před mnohostí konkrétních významů*, může být výchovným vědám ku pomoci, ovšem pouze tehdy, když budou vědy ochotny přijímat její svéráznou jinakost. Především v přijímání a zachovávání bytostné *jinakosti* (ať věd, filosofie či lidí) zůstává příslib na udržení *myšlení*¹⁹ ve výchově stále živý.

Závěrem

Naši cestu jsme započali pozastavením nad rozpaky kolem filosofie výchovy, které se posléze ukázaly do určité míry pochopitelné, a to především vzhledem ke zřejmé rezistenci filosofie výchovy vůči jednoznačnému definování. Později se jako klíčové vynořilo nahlédnutí, že filosofie výchovy může na základě své tradice rozumět sama sobě a že se může rozvíjet nikoli pouze jako partikulární filosofický obor, ale především jako *svérázný* postoj k „věci“, před kterou stojí celá filosofie jako taková.

V tázání po charakteru novodobých věd jsme si přiblížili prvky, které sice jednoznačně znásobují faktickou úspěšnost lidského snažení v různých oblastech života, ale které zároveň ubírají člověku z možností jeho sebeporozumění. Přes veškeré rozpory mezi filosofií a vědami vysvítá naděje na určitý soulad právě v možnosti hlubšího porozumění jejich společnému původu, který jsme zde pojali jako *vlození ideje celku světa do lidského myšlení*. Vědomí celku, jež stálo u společného zrodu filosofie a věd, se pak dále prozrazuje ve filosofii jako intence celku v myšlení a ve vědách jako obecný nárok na univerzalitu.

Později jsme se tázali na význam a charakter *otevřeného tázání*, o kterém jsme usoudili, že umožňuje a zakládá autentický vztah k celku, jehož je tázající nedílnou součástí. Vztah pojmávaný konkrétně jako *vztah k celku vztahu* se nám představil jako model napomáhající porozumět možnostem komunikace mezi filosofií a vědami. Ukázalo se, že filosofie i vědy by se měly ustavičně učit otevřenému tázání, ve kterém riskují svá vlastní sebepojetí. Filosofie výchovy se tedy může otevírat vědám, pokud nebude zapomínat na svoji tradici a neztratí ze zřetele ono *silné tázání*. Pokud filosofie výchovy chce být ve skutečném vztahu k vědám, měla by si připustit, že v jistém smyslu s vědami tvoří nedílný celek.

Závěrem dospíváme k názoru, že základním posláním filosofie výchovy vzhledem k výchovným vědám je především připomínat jim *jejich společnou intenci pronikající a prostupující ty oblasti lidské činnosti, jež jsou těsně spojené s výchovou*. Jednotlivým výchovným vědám se tato intence naladěná na *výchovu v celku* a na *celek ve výchově* snadno skrývá za jejich vlastním rozvrhem, za zřetelně formulovanými cíli a specifickými metodami nacházejícími svůj tvar v obecně přijímaných a určujících definicích. Jednotlivé vědy za žádných okolností nelze skutečně pochopit z definic, jak dobře vědí pedagogové. Samy definice sice vykreslují zásadní hranice, ve kterých se vědy mohou smysluplně dít, ale přesto v jejich krystalickém tvaru ještě není usebrán zdroj jejich smyslu, tedy ono organické zapuštění do celku světa.

Skutečné uvědomění zakořeněnosti věd v celku světa není žádnou vnější nadstavbou vědeckého myšlení, ale je podstatným zdrojem vědecké inspirace, která umožňuje neustále bojovat o *celistvé porozumění* světu. Pokorné úsilí o *celistvé porozumění* nesmí být za

---

¹⁹ Zde je řeč o myšlení, které vysvětluje Benyovszky v *Náhlosti myšlení z bytí času*, tedy myšlení, které myslí „to, oč běží (jestliže se myslí)“, myšlení, které myslí samu „záležitost myšlení“ (Benyovszky 2005: 14–18).

žádných okolností zaměňováno za dobovačné úsilí o porozumění *totální*. Toužebná snaha člověka o celistvé porozumění světu se naplňuje právě v usilování o širokou otevřenost soustředěně se naladující na tušení toho *společného a jednotícího*, tedy např. na intenci celku, jejíž síla ukrytá až příliš blízko, v té nejsamozřejmější jednoduchosti, zůstává až příliš často nepovšimnuta. Věřme, že pokud vědy zabývající se výchovou dokážou za přispění filosofie společně sdílet zmíněnou spojující intenci v dobře opečovávaném ohnisku pokorného tušení, pak snad nepodlehnu zdání, že každé z nich jde v nejzazší podstatě o něco jiného.

(konec)

SEZNAM LITERATURY

BENYOVSZKY, Ladislav. „Dějinnost bytí“ a problém počátku. *E-LOGOS: ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY* [online]. 1999.

URL:<<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/history/Ben1.htm>>. ISSN 1211-0442.

BENYOVSZKY, Ladislav. *Náhlost: myšlení bytí z času*. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-151-X.

CARR, Wilfred. Philosophy and Education. *Journal of Philosophy of Education*. 2004, vol. 38., No. 3. 55–73. ISSN 0309-8249.

FAJFR, Marek. Pokus o nástin dekonstruktivní filosofie výchovy. *PAIDEIA: PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY* [online]. 2008, roč. 5., č. 2. [cit. 2009-06-16].

URL:<<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=10&jiid=15&jcid=120>>. ISSN 1214-8725.

FOUCAULT, Michel. *Discourse and Truth: the Problematization of Parrhesia: Six lectures given by Michel Foucault at the University of California at Berkeley, Oct.–Nov. 1983*. Ed. by Joseph Pearson in 1985. [online]. [2008-11-25]. (Published under the title “Fearless Speech” – Semiotext(e) / Foreign Agents 2001). Available on URL:<<http://foucault.info/documents/parrhesia>>.

GADAMER, Hans-Georg. *Člověk a řeč: (výbor textů)*. Praha: OIKOYMENH, 1999. ISBN 80-86005-76-3.

HEIDEGGER, Martin. *Básnický bydlí člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2006(a). ISBN 80-7298-165-X.

HEIDEGGER, Martin. *Co je metafyzika?* Praha: OIKOYMENH, 2006(b). ISBN 80-7298-167-6.

HEIDEGGER, Martin. *Konec filosofie a úkol myšlení*. Praha: ISE, 1993. ISBN 80-85241-41-2.

HEIDEGGER, Martin. Martin Heidegger im Gespräch. (in) *Gesamtausgabe Abt. 1. Veröffentlichte Schriften Bd. 16 Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges 1910–1976*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2000. ISBN 3-465-03040-0.

HEIDEGGER, Martin. *Věda, technika a zamyšlení*. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-083-1.

HEJNA, Dalibor. *Člověk, pohyb a svět v Patočkově filosofii*. Ústí nad Labem: UJEP, 2004. ISBN 80-7044-568-8.

HOGENOVÁ, Anna. *K filosofii výkonu*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2005. ISBN: 80-86861-35-X.

HUSSERL, Edmund. *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie: úvod do fenomenologické filozofie*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0561-7.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Délský potápěč k Hérakleitově řeči: pro ty, kdo se potápějí až do krajnosti*. Praha: Herrmann & synové, 2006. ISBN 80-87054-00-8.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Parmenidés: Překlad Parmenidových zlomků* (na půdorysu překladu Karla Svobody a Martina Pokorného) – pracovní verze [online]. [cit.2008-12-10]. Text dostupný ve formě (doc/pdf) na URL:<<http://www.fysis.cz/presokratici/parmenides.htm>>.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann & synové, 1995. ISBN 80-238-0473-1. Kniha dostupná k 2008-12-03 online na URL:<http://www.fp.vslib.cz/kfl/materialy/FVI/Html/03_text_15_03.htm>.

LYOTARD, Jean-François. *Rozepré*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1998. ISBN 80-7007-119-2.

MICHÁLEK, Jiří. Ontologie výchovy. *Reflexe*. 1995, č. 13, str. 3.1–3.13. Dostupné na URL:<<http://www.reflexe.cz/the-ontology-of-education>>. ISSN 0862-6901.

NOVÁK, Aleš. *Moc, technika a věda: Martin Heidegger a Ernst Jünger*. Praha: Togga, 2008. ISBN 978-80-87258-01-9.

PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25415-2.

PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy I: Přirozený svět: texty z let 1931–1949*. Připravili k vydání Ivan Chvatík a Jan Frei. Praha: OIKOYMENH, 2008. ISBN 978-80-7298-307-0.

PATOČKA, Jan. *Negativní platonismus*. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-273-8.

PATOČKA, Jan. *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách, I. Stati z let 1929–1952*. Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN 80-86005-24-0.

PATOČKA, Jan. *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách, II. Stati z let 1970–1977, nevydané texty a přednášky ze sedmdesátých let*. Praha: OIKOYMENH, 1999. ISBN 80-86005-91-7.

PEŠKOVÁ, Jaroslava. Filosofie výchovy – filosofické hledání předpokladů výchovného působení. *PAIDEIA: PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY* [online]. 2004, roč. 1., č. 1. [cit. 2008-12-02]. URL:<<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=10&jiid=1&jcid=2>>. ISSN 1214-8725.

PRÁZNÝ, Aleš. *Výchova jako přehodnocování hodnot*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007. ISBN 978-80-7194-990-9.

SALANSKIS, Jean-Michel. Die Wissenschaft denkt nicht. *Tekhnema: Journal for Philosophy and Technology*. 1995, 2, 1 (Spring 1995) [cit. 2008-11-20].

URL:<<http://tekhnama.free.fr/2Salanskis.htm>>. ISSN 1251-0777.

TIPPELT, Hynek. Filosofie, askeze, rezignace: (k psychologickému smyslu filosofické činnosti). *E-LOGOS, ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY* [online] (dokument ve formátu pdf, 22s.). 2004, roč. 10 [cit. 2008-10-5].

URL:<<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/miscellany/tipp104.pdf>>. ISSN 1121-0442.

(Mgr. Zbyněk Zicha působí jako interní doktorand oboru filosofie na UK PedF v Praze.)